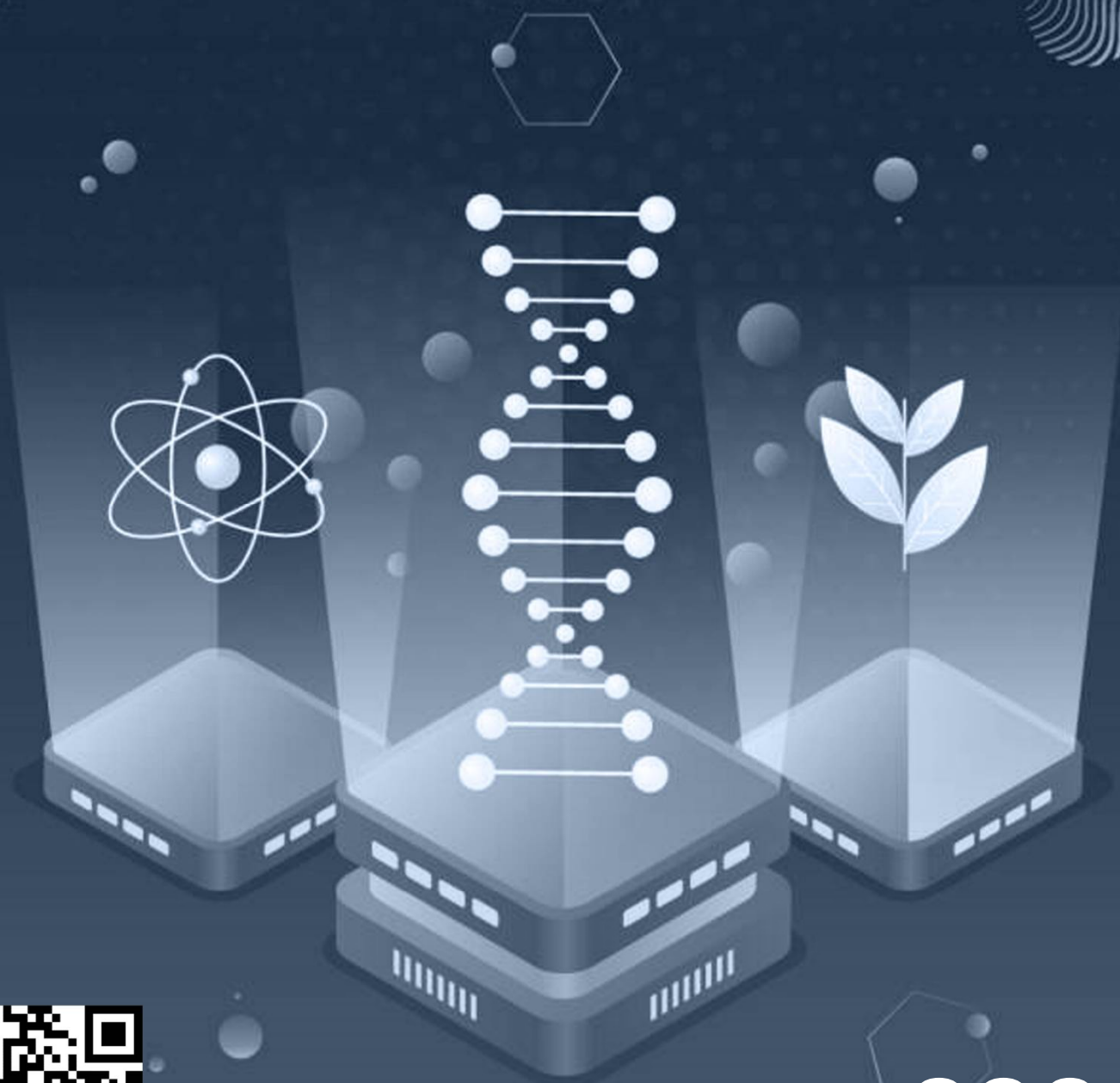

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

VOLUME 2, ISSUE 2 **2024**

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

2 JILD, 2 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»
TOM 2, HOMEP 2

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»
VOLUME 2, ISSUE 2

TOSHKENT-2024

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «МА'МUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№2 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2024-2>

Бош мухаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош мухаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor

Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi
Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belorusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun
Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sul-tonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent
Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)
Ma'mun Universiteti NTM

FILOLOGIYA

1. Ашимханова Светлана Ашимхановна, Абдуллаева Айнур Аскарровна РОЛЬ СРАВНЕНИЙ КАК ОБРАЗНОЕ СРЕДСТВО В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ.....	8
2. Murodov G‘ayrat Nekovich EPOS VA ROMAN: ADABIY-BADIY BOG‘LANISHLAR.....	13
3. Чупонов Отаназар Отажонович РУКОПИСНЫЕ КНИГИ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК.....	20
4. Худайбергенова Умида Комилджановна СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ЭРГОНОМОВ.....	26
5. Pardayeva Sojida Ahmatovna WHAT IS PRAGMALINGUISTICS IN LINGUISTICS?.....	34
6. Зеленина Тамара Ивановна, Тойкина Ольга Владимировна МНОГОЯЗЫЧИЕ И МЕХАНИЗМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РАЗНОСТРУКТУРНЫХ ЯЗЫКОВ.....	39
7. Tursunbaeva Gulruh Mukhametovna SELECTED FEATURES OF FILM TRANSLATION AS THE KEY ISSUE IN ACQUIRING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE.....	45
8. Gadoyeva Mavlyuda Ibragimovna INSON TANA A‘ZOLARI HAQIDAGI TOPISHMOQLARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI.....	51
9. Маркин Владимир Васильевич, Маркина Полина Владимировна СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ: СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИИ.....	58
10. Ашимханова Светлана Ашимхановна, Абдуллаева Айнур Аскарровна РОЛЬ МЕТАФОР КАК ОБРАЗНОЕ СРЕДСТВО В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ.....	64
11. Абдиева Камола Аслидин кизи ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ СОВРЕМЕННОГО ЭЛЕКТРОННОГО КОРПУСА.....	70

IQTISODIYOT

1. Xaydarov Ixom To‘xtayevich SUG‘URTA SOHASIGA OID TERMINLAR TAHLILI.....	76
2. Кипкеева Асият Магомедовна ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА РОСТ И РАЗВИТИЕ СТРАНЫ.....	81
3. Annazarova Barno Rustamovna RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA AHOLINI RO‘YHATGA OLISH JARAYONLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH HOLATINING TAHLILI.....	86

PEDAGOGIKA – PSIXOLOGIYA

- 1. Ибраимов Холбой Ибрагимович**
ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТДА ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ МУАММОЛАРИ ВА
РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....92
- 2. Urazbaeva Dilbar Abdullaevna**
SUT BEZI SARATONI TASHXISLI BEMORLARDA KASALLIKKA MUNOSABAT TIPI
NAMOYON BO‘LISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....97
- 3. Kalandarova Madina Bahadirovna**
PERINATAL PSIXOLOGIYADA PSIXODIAGNOSTIK METODIKALARNI QO‘LLASH....105
- 4. Хазова Светлана Абдурахмановна, Рукавишниковна Дина Рафаиловна**
СВЯЗЬ ОТНОШЕНИЯ К БОЛЕЗНИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ
ЖЕНЩИН, ПЕРЕНЕСШИХ ХИРУРГИЧЕСКОЕ ВМЕШАТЕЛЬСТВО ПО ПОВОДУ
РАКА МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ.....111
- 5. Jumaniyazova Imira Kamiljanovna**
INSULT KASALLIGINING TIBBIY - PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING NAZARIY
VA AMALIY TAHLILI.....117
- 6. Sadikova Umida Botirovna**
QANDLI DIABET KASALLIGI TASHXISI QO‘YILGAN BEMORLARNING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....123
- 7. Парфёнова Татьяна Вячеславовна**
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ЛИЧНОСТНЫХ
ИЗМЕНЕНИЙ КОСВЕННЫХ СВИДЕТЕЛЕЙ ЭКСТРЕМАЛЬНОГО
МАКРОСОЦИАЛЬНОГО СОБЫТИЯ.....128
- 8. Kasimova Xulkar Atabayevna**
NOGIRONLIGI BO‘LGAN TALABALARNING KOPING STRATEGIYALARI
BO‘YICHA OLINGAN NATIJALARNING PSIXOLOGIK TAVSIFI.....132
- 9. Силина Елена Алексеевна, Крюкова Татьяна Леонидовна**
СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О НАСИЛИИ В ОТНОШЕНИЯХ ПАРТНЕРОВ.....138
- 10. Jumaniyozova Nasiba Ramatillayevna**
AUTIST BOLALAR BILAN ISHLOVCHI MUTAXASSISLARDA PSIXOLOGIK
STRESSNING NAMOYON BO‘LISHI.....144
- 11. Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna, Fozilova Sabohat Nodir qizi**
PEDAGOGLARDA KASBIY ZO‘RIQISHNI NAMOYON BO‘LISHI VA UNI
KORREKSIYASI.....149
- 12. Qurbonova Shaxloxon Bahodirovna**
GENDER IJTIMOYILASHUV TUSHUNCHASI VA DIFFERENSIAL FARQLARNING
O‘ZIGA XOSLIGI.....155

TIBBIYOT

- 1. Abdullayev Ravshanbek Babajonovich, Bakhtiyarova Aziza Maqsudbekovna**
CLINICAL CHARACTERISTICS OF PEPTIC ULCER DISEASE IN ELDERLY RESIDENTS
OF THE KHOREZM REGION.....161
- 2. Назарова Малохат Бердибаевна, Адилбеква Дилором Бахтиёровна**
ВЛИЯНИЕ ХРОНИЧЕСКОГО ТОКСИЧЕСКОГО ГЕПАТИТА МАТЕРИ НА СОСТОЯНИЕ
ПЕЧЕНИ ПОТОМСТВА.....166

TARIX

- 1. Mustafa Demirci**
THE GREAT SCHOLAR OF THE MAMUNIDS PALACE: ‘ABU SAHL ISĀ B. YAḤYĀ AL
MASĪNĪ, THE TEACHER OF IBN SĪNA AND BĪRUNĪ, AND HIS UNDISCOVERED
SCIENTIFIC HERITAGE.....172
- 2. Нодира Кадамовна Нуруллаева**
ГОСУДАРСТВО МАЪМУНИДОВ: МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И
РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ.....184
- 3. Лухманова Зарина Талибовна**
ЭФФЕКТИВНОСТЬ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ: МЕТОДИКА РАСЧЕТА.....191
- 4. Ashirov Adhamjon Azimbayevich, Karimov Umrbek Davronbekovch**
O‘ZBEK XALQINING EKIN-TIKINCHILIK MAROSIMLARIDA DINIY VA MILLIY
QADRIYATLAR SIMBIOZI.....209
- 5. Matkarimova Sadokat Maksudovna**
XX ASR OXIRI – XXI ASR BOSHLARIDA TAOMLANISH MADANIYATI
TARAQQIYOTIDAGI O‘ZGARISHLAR.....215
- 6. Masharipova Gularam Kamilovna**
ABU RAYHON BERUNIY VA ABU ALI IBN SINO ASARLARINING XORIJDIFI
NUSXALARI HAQIDA.....220
- 7. Ғайбулла Бобоёрв Боллиевич, Шоҳрухмирзо Исмоилов Закиржон ўғли**
АБУ РАЙХОН БЕРУНИЙНИНГ “ОСОР УЛ-БОҚИЙА” АСАРИДАГИ ЎҒУЗ ТУРКЛАРИ
БОШҚАРУВЧИЛАРИНИНГ УНВОНИ “ХОНУВТА”МИ ЁКИ “ЖАБҒУЙА”?.....231
- 8. Abdalov Umidbek Matniyazovich, Pulatov Muhridin**
XORAZMSHOHLAR DAVLATIDAGI IJTIMOY-IQTISODIY MUNOSABATLARGA OID
BA’ZI MASALALAR.....236
- 9. Egamberdieva Nigora Azadovna**
O‘ZBEKISTONDA DAVLATCHILIK SHAKLLANISHINING OMILLARI VA TARIXIY
ILDIZLARI.....242
- 10. Davlatova Saodat Tilovberdiyevna, Matkarimova Nazokat Maksudovna**
МАЪМУНИЙ ХОРАЗМШОҲЛАР ДАВЛАТИНИНГ “ОЛТИН ДАВРИ”
ВА МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ ОЛИМЛАРИНИНГ МУСИҚА ИЛМИ
СОҲАСИДАГИ ФАОЛИЯТИ.....249

Abdalov Umidbek Matniyazovich,

PhD., dots. Ma'mun universiteti

Iqtisodiyot va gumanitar fanlar fakulteti dekani

E-mail.: umid_abdalov@mail.ru

Pulatov Muhridin,

Ma'mun universiteti talabasi

XORAZMSHOHLAR DAVLATIDAGI IJTIMOY-IQTISODIY MUNOSABATLARGA OID BA'ZI MASALALAR

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.12515791>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XI-XIII asrlarda Xorazmshohlar davlati aholisining ijtimoiy xayoti va iqtisodiy munosabatlariga oid ma'lumotlar jamlangan, tarixiy manbalar va adabiyotlar asosida tahlil qilingan. Bundan tashqari Xorazmshohlar davlatining o'sha davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining eng asosiy ko'rsatkichlari bo'lgan shaharlar hayoti haqidagi ma'lumotlarni ham to'planganligi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zilar: Gurganch, "Mu'jam al-buldon", Yoqut Hamaviy, Hazorasp, Otsiz, Takash, sulton, Dashti Qipchoq, Darband, etnomadaniyat.

Abdalov Umidbek Matniyazovich,

Ph.D., Associate Professor,

Dean of the Faculty of Economics and

Humanities at Mamun University

E-mail.: umid_abdalov@mail.ru

Pulatov Muhridin,

Mamun University student

SOME ISSUES RELATED TO SOCIO-ECONOMIC RELATIONS IN THE STATE OF THE KHOREZMSHAKHS

ABSTRACT

In this article, information on the social life and economic relations of the people of Khorezmshahs in the XI-XIII centuries is collected and analyzed on the basis of historical sources and literature. In addition, it is important to collect information about the life of the cities, which are the main indicators of the socio-economic development of the Khorezmshah state at that time.

Keywords: Gurganch, "Mu'jam al-buldon", Yakut Hamavi, Hazorasp, Atsiz, Takash, sultan, Dashti Kipchak, Darband, ethnoculture.

Абдалов Умидбек Матниязович

PhD., доцент

Декан факультета экономики и гуманитарных наук Университета Мамуна

E-mail.: umid_abdalov@mail.ru

Пулатов Мухриддин,

Студент университета Мамуна

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ОТНОШЕНИЯМИ В ГОСУДАРСТВЕ ХОРЕЗМШАХОВ

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе исторических источников и литературы собраны и проанализированы сведения о общественной жизни и экономических отношениях народа хорезмшахов в XI-XIII веках. Кроме того, важен сбор информации о жизни городов, которые являются основными показателями социально-экономического развития государства Хорезмшахов того времени.

Ключевые слова: Гурганч, «Муджам ал-булдон», якут Хамави, Хазорасп, Ациз, Такаш, султан, Дашти Кипчак, Дарбанд, этнокультура.

KIRISH VA DOLZARBLIGI.

Buyuk Xorazmshohlar davlati (1097-1231) O'rta Osiyo, Yaqin va O'rta Sharq tarixida ijtimoiy-iqtisodiy va etnik madaniy jihatdan rivojlanishida alohida ajralib turadi. Mazkur jarayon yozma manbalar va ilmiy nashrlarda o'z ma'nosini topgan. Xorazmshohlar davlati O'rta Osiyoda rivojlangan o'rta asrning "oltin" davrida faoliyat olib borishi jihatidan O'zbekiston tarixida muhim o'rin egallaganligini alohida qayd qilish joiz.

XII-XIII asr boshlari davrida faoliyat olib borgan shaharlar madaniy-xo'jalik markazlari vazifasini bajarishida antik davri aholi markazlari asosida rivojlangan shaharlarning topografik tuzilishida saqlanib qolgan bo'lsa, ularning me'moriy tuzilishidagi o'zgarishlar mudofaa majmuasida aks etgan.

Xorazmshohlar-Anushteginiylar davrida Gurganj musulmon sharqidagi eng yirik shaharlardan biri bo'lgan. Mo'g'ullar yurishi arafasida Gurganj (Urganch) shahri Amudaryoning (Daryolik) ikki sohili bo'ylab joylashdi. Shaharni daryoda qurilgan inshootlar, to'g'onlar suv toshqinlaridan saqlagan.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI.

Buyuk Xorazmshohlar tarixi tadqiqotchisi Z.M.Buniyatov arab geograflari va sayyohlari asarlarida, jumladan, Ibn al-Asirda Gurganj "mahallalari", al-Juvaynida "Tanura", Yoqut Hamaviyda "Maydon" dahalari, "Qabilon" darvozasi kabi ma'lumotlarni esga olgan [1,102].

Yevropa bilan iqtisodiy aloqalarning rivojlanishida Xorazm tayanch vazifasini bajargan. Gurganch hududiy-siyosiy va etnik markaz sifatida xalqaro karvon yo'li taraqqiyotida yetakchi bo'lgan. Xorazmdan boshlanib Qoraqum sahrosi, Ustyurt dashti qirlari orqali o'tgan savdo yo'llarida to'xtash, dam olish manzilgohlari, karvon saroylar, sersuv quduqlar, sardobalar qurish bilan birga, dehqonchilik vohalarida chegara qo'rg'oni va shaharlar barpo etilgan.

Xorazm vohasi o'rta asr sivilizatsiya jarayonlarini o'rganishda markaziy hududlardagi shaharsozlik madaniyati tarixini tadqiq etish katta ahamiyatga ega. Chunki bu o'rta asrdagi shaharlarning siyosiy, iqtisodiy va madaniyat tarixida muhim hususiyatlari bor. Buyuk Xorazmshohlar davlati davrida Qat, Gurganj, Xazorasp, Xiva, Samarqand, Termiz, Axsikent, Buxoro, Qarshi, Marv kabi shaharlari iqtisodiy va madaniy markazlar bo'lgan. Bu shaharlar XI-XIII asr boshlarida har tomonlama rivojlangan. Yozma manbalar va arxeologik tadqiqotlar bu hududda 20 dan ortiq shaharlarning mavjudligini ko'rsatadi [2,172]. Yuqorida qayd qilingan shaharlarning madaniy-xo'jalik markaz sifatidagi omillar: suv manbalari, geografik o'rin qulayligi, aholi

bnyodkorligi, savdo karvonlari qo'nim topgani, chegara hududlariga nisbatan tinch ekanligidir. Tarixiy adabiyotlarda mavjud bo'lgan ma'lumotlarga ko'ra, Xorazm Mavoraunnahrni Azov va Qora dengiz bo'ylari va slavyan xalqlari bilan iqtisodiy-madaniy jabhalarda bog'lab turuvchi xalqaro savdo-karvon yo'liga joylashganligi qulay bo'lib, Xorazm xalqaro bozorda o'z mavqeiga ega bo'lgan [3,415].

Xorazm vohasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lgan shaharlar taraqqiyoti, ayniqsa Xorazmshoh – Anushteginiylar davrida yaqqol ko'zga tashlanadi.

XIII asr boshiga kelib Xorazmshohlar davlatiga 27 yirik viloyat bo'ysundirilib, uning hududlari nihoyatda kengayib, g'arbda Iroqdan sharqda Hindistongacha, shimolda Orol dengizidan janubda Hind okeanigacha cho'zilib ketgan edi. Ulkan mintaqada siyosiy yaxlitlik va barqarorlikka erishilishi, tabiiy ravishda, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda ijobiy o'zgarishlar sodir etilishiga sabab bo'lishi aniq edi. Shu sababli arxeologik izlanishlar, yozma manbalar guvohligiga ko'ra, sun'iy sug'orishga katta e'tibor berilib, vohalar imkonidan, iloji boricha keng foydalanishga harakat qilingan. Natijada dehqonchilik rivojlanishida uzilish bo'lmagan. Shu o'rinda Xorazmshoh-anushteginiylar davri xo'jalik taraqqiyotining qay darajada bo'lganligini tasavvur etish uchun, mo'g'ul istilosi arafasida (1219-1220 yillarda) Xorazmda bo'lgan mashhur arab sayyohi Yoqut al-Hamaviy o'zining geografik qomusi "Mu'jam al-buldon" ("Mamlakatlar lug'ati") asarida Xorazm to'g'risida keltirib o'tgan bir fikrini keltirib o'tilsa kifoya qiladi. U bunday deb yozadi: "Men u yerga 616 yili (1219-1220 y.) borgan edim, hech qayerda bunday gavjum va yashnagan o'lkani ko'rmaganman. Ekinlari yoppasiga parvarish qilingan, qishloklari bir-biriga yaqin qatorlashib ketgan, alohida hovliyu chorbog'lari ko'p, dashtda ham qo'rayu qo'rg'onlar bor. O'lkaning rustoqlarida (dehqonchilik tumanlarida) parvarishlanmagan, noobod joyni topish qiyin. Yashil daraxtzorlar, ayniqsa, gujumu tut ko'p, chunki ular (aholi) qurilish yog'ochlariga muhtoj, tut bargi esa ipak qurtiga yemdir. Uning barcha viloyatlarida yurasanmi, yo bozorlarida yurasanmi (aholi ko'pligi jihatidan) - buning farq yo'q. Dunyoning hech bir yerida Xorazmdan farovon va aholisi gavjum bo'lmasa kerak. Xorazmning ko'pchilik aholi manzillari – bozorlarga, hayotiy zarur narsalarga mo'l-ko'l, rastalari ko'p shaharlardir. Bozori bo'lmagan qishloq kamdan-kamdir. Bularning hammasi umumiy xavfsizlikda va tinchlik-hotirjamlikda amalga oshmoqda" [4,419].

Buni arxeologik ma'lumotlar ham to'liq tasdiqlaydi. Buyuk Xorazmshohlar davrida sug'orish tarmoqlari ancha uzaytirildi. Masalan, Ma'muniylar davrida Zamahshar shahriga yetgan Chermonyop kanali, XII asrda yana 70 km ga uzaytirilib, hozirgi Shohsanam shahar-yodgorligigacha (o'rta asr manbalaridagi Suburna) yetkazildi. Mo'g'ul bosqini arafasida, ayniqsa, o'ng qirg'oq Xorazmning Gavxore kanali atroflari ancha taraqqiy qildi. Bu davr Xorazm shaharlari o'rta asr shaharlariga xos barcha xususiyatlarni o'zida mujassam qildi.

Mo'g'ullar istilosi arafasidagi Xorazm shaharlari qiyofasi to'g'risida o'rta asr manbalarida ham eslatib o'tiladi. Masalan, fors tarixchisi Zakariyo ibn Muhammad al-Kazviniyning yozishicha: "har bir shahar o'rtasida yana bir kichik shahar bo'lgan. Kichik shaharning o'rtasi qo'handiz atalgan. Markazdagi kichik shaharlarni shahriston yoki arabcha madinat us-sug'ro (kichik shahar) deb ataganlar. Uning atrofi devor bilan o'ralgan va bir necha darvozalari bo'lgan. Shahriston atrofida katta shahar (madinat ul-kubro) bo'lib, u ham devor bilan o'ralgan va bir necha darvozalari bo'lgan. Katta shahar atroflarida esa uzumzorlar va mevali bog'lar, ularning tevaragida – ekinzor dalalar bor edi" [5,134].

TADQIQOT NATIJALARI.

Shaharlarda hayot qaynab, savdo-sotiq, hunarmandchilik g'oyatda rivojlangan. O'lkada ishlab chiqarilgan turli xildagi gazlamalar, zargarlik buyumlari, kiyim-kechaklar, gilam-poyonoz, teri, jun, yog'-moy, sovun, qurol-aslaha, egar-jabdug'lar, ho'l meva, quruq meva, ipakliklar, javohirlar va boshqa ko'plab mahsulotlar ham ichki bozorda, ham tashqi bozorda haridorgir edi. Arxeologik tadqiqotlar davomida Xorazmshohlar shahar-yodgorliklaridan turli xil hunarmandchilik mahsuloti qoldiqlari, butun-butun hunarmandchilik mahallalari – kulolchilik, degrezlik, misgarlik,

temirchilik, to‘qimachilik, tikuvchilik, shishagarlik va shu kabi mahallalari topildi. Manbalarda hunarmandchilikning 50 ga yaqin turi rivojlanganligi ko‘rsatib o‘tiladi.

Arxeologik tadqiqotlar natijasida xorazmshohlar davri yodgorliklaridan ko‘plab xitoylik ustalar tayyorlagan chinni idishlar parchalarining topilishi ham bu fikrni to‘la tasdiqlaydi. Tashqi va ichki savdo yo‘llari kesishgan joyda va muhim, qulay mavqega ega bo‘lgan xorazmshohlar poytaxti Gurganj (Jurjoniya) yuqorida ta‘kidlanganidek, bu davrda nafaqat Movarounnahr, balki yalpi o‘rta asrlar Sharqining eng yirik shaharlaridan biriga aylandi [4,419].

Zakariyo Qazviniy esa Gurganj haqida so‘z yuritar ekan, uni Jayxun daryosi bo‘yidagi juda katta shahar, aholisi juda ko‘p, deb ta‘riflaydi va: “jannatdagi shaharni va chimildiqdagi kelinchakni qo‘riqlaganday, farishtalar qo‘riqlaydi”, -deb yozgan edi [5,135].

Gurganjda o‘sha zamonlardagi barcha kasb-hunarlar taraqqiy etgan edi. Yana o‘sha Zakariyo Qazviniyning yozishicha, Gurganjda mohir ustalar, ayniqsa, temirchilar, duradgorlar va boshqa hunar egalari o‘z kasbida barkamol edilar. Gurganj naqqoshlari fil suyagidan va sandal daraxtidan ajoyib naqshlar yasalar edilar. Gurganj ayollari chevarlikda mohir edilar, ipakchilar tabiiy ipakning oliy navini yetishtirgan. Binokor-quruvchilar tol og‘ochidan shunday yengil (sinchli) binolar qurur edilar, bu yerda tez-tez bo‘lib turadigan zilzila paytida tosh va g‘ishtin uylar qulasa ham, sinchli uylarga ziyon yetmas edi. Gurganjda aholi ko‘pligidan ko‘chalar, bozorlarda odamlar bir-biriga urilar, o‘tish qiyin edi [5,135].

Xorazmshoh – anushteginiylar davri ikkinchi yirik shahri Ardaxushmisan (yoki Xushmisan; hozirgi Xorazm viloyati Shovot tumanidagi Voyangan yodgorligi) ham bozorlari gavjum va aholisi farovon katta shahar bo‘lgan.

Ardaxushmisanda 1219-1220 yillarda bo‘lgan Yoqut Hamaviy, u haqda yozib, bozorlari, mahalliy mollari ko‘pligi, aholisi badavlat bo‘lganligini ko‘rsatadi, uni Suriyaning yirik shaharlaridan Nisibin bilan tenglashtiradi, ammo Ardaxushmisan undan aholisi ko‘proq va muhtashamroq ekanligini ta‘kidlaydi [4,410]. Ardaxushmisan o‘rnidagi hozirgi Voyangan yodgorligida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar manbalardagi fikrlarni to‘la tasdiqlab, Ardaxushmisanning o‘rta asrlarda yirik savdo-hunarmandchilik markazi bo‘lganligini ko‘rsatadi [6,86-93].

Maqdisiy va Istaxriy asarlarida ham (ya‘ni X asrda) katta, boy shahar deb eslatib o‘tilgan Xiva xorazmshohlar davrida o‘zining eng gullab-yashnagan davrini boshdan kechirgan. Shu davrda Xorazmdan o‘tgan barcha tashqi va ichki savdo yo‘llarining Xivadan o‘tganligi uning taraqqiy qilishiga imkon bergan. Bundan tashqari, Xiva atroflarini sug‘organ Xeykonik (Polvonyop) kanalidan kemalar qatnab, nafaqat ichki, balki tashqi savdoda ham muhim rol o‘ynagan. Xivaning XII-XIII asrlarda yirik savdo markazlaridan biri bo‘lganligini arxeologik ma‘lumotlar ham tasdiqlaydi [7,43-51].

1219-1220 yillarda Xorazmda bo‘lgan Yoqut Hamaviy Hazorasni mustahkam qal‘a, go‘zal va bozorlari, rastalari ko‘p bo‘lgan yirik savdo shahri sifatida eslatib o‘tgan [4,419].

Asosiy savdo yo‘llaridan birida joylashgan Darg‘on, ulkan xorazmshohlar davlati vujudga kelishi bilan, ayniqsa, rivojlangan. Chunki savdo-sotiqning rivojlanishiga zamin tayyorlovchi siyosiy barqarorlikning ta‘minlanishi, Darg‘onning Buyuk Ipak yo‘lining ham shimoliy, ham janubiy tarmoqlaridagi yo‘llarning muhim tuguniga aylanishiga olib kelgan. Yoqut Hamaviy ham Darg‘onni yirik savdo markazi sifatida tilga olib o‘tadi [4,419].

Dovdon havzasi bo‘yida joylashgan va yirik Madra (G‘azovot) kanali bilan sug‘orilgan Zamaxshar hududi XII-XIII asrlarda Xorazmning dehqonchilik eng rivojlangan va aholisi zich joylashgan markazlardan biriga aylangan. Zamaxsharning X asrdayoq yirik hunarmandchilik markazi bo‘lganligini yuqorida ta‘kidlagan edik. Umuman, Dovdon havzasidan to Daryolik o‘zanigacha bo‘lgan hududlar va ulkan Chermonyop kanali atroflari (Zamahshar, Dovdonqal‘a, Yorbakirqal‘a, Shoxsanam, Qo‘hna Uaz shaharlari joylashgan hududlar kiradi) xorazmshohlar davrida nafaqat Xorazmning, balki Movarounahrning ham aholi eng zich joylashgan hududlari jumlasiga kirib, hatto hozirgi kun darajasidan ham ortiq bo‘lgan. Agar buni taqqoslaydigan bo‘lsak, hozirgi kunda Xorazm viloyatida har bir kv.km ga 190,2 kishi to‘g‘ri kelgani holda, yuqorida keltirib o‘tilgan hududda har bir kv.km ga 400-500 kishi to‘g‘ri kelgan. Bu ko‘rsatkich, hatto

O‘zbekistonning hozirgi kundagi aholi eng zich joylashgan hududi, Andijon viloyati ko‘rsatkichi bilan tengdir (Andijon viloyatida har 1 kv.km ga 475 kishi to‘g‘ri keladi). O‘ng qirg‘oq Xorazmning Xorazmshohlar davridagi aholi eng zich joylashgan hududi – Qavatqal’a hududida esa bu ko‘rsatkich har 1 kv.km ga 200-250 kishini tashkil qilgan [8,67; 9,147; 10,617;619].

Qo‘hna Urganchdan Zamaxshargacha bo‘lgan hududda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida bu shaharlar oralig‘idagi o‘nlab kilometrlar boshdan oxirigacha imoratlarining izlari, g‘isht, sopol parchalari va hokazolar bilan qoplanganini, yuksak darajada taraqqiy qilgan dehqonchilik rustoqlari, kanallar izlarining mavjudligini ko‘rish mumkin [8,68-72; 11,41-45].

Suburna (Shohsanam), Sovkan (Olmaotishgan) savdo markazlari Yoqut Hamaviy asarlarida Movarounnahr va Xuroson bilan olib borilgan savdo-sotiq ishlarida asosiy rol o‘ynovchi obod shaharlar bo‘lganligi ta’kidlanadi [4,423-424].

XULOSALAR.

Yana bir yirik o‘rta asr shahri Puljoyda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar bu yodgorlikning IX-XI asrlarda vujudga kelganini, xorazmshohlar davrida esa (XII-XIII asrlar) bu yodgorlik ham chegara istehkomi, ham Xorazmning Volgabo‘yi va Sharqiy Yevropa bilan bo‘ladigan savdo yo‘lida joylashgan yirik savdo markazi bo‘lganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, bu savdo markazining ko‘chmanchilar bilan bo‘lgan savdo munosabatlaridagi o‘rni beqiyos bo‘lgan. Y.G‘.G‘ulomov va V.N.Yagodinlar bu savdo markazini arab manbalarida eslatilgan Git shahri bilan taqqoslaydilar [12,96; 13,159].

O‘ng qirg‘oq Xorazmning yana bir yirik savdo markazi Mizdahqon bo‘lib, X asrda Maqdisiy qadimda o‘ng qirg‘oq Xorazmdan o‘tgan uchta asosiy savdo yo‘li ham Mizdahqonga olib borganligini keltirib o‘tadi. X-XIII asrlarda ham bu shahar Xorazmning eng yirik savdo markazi hisoblangan. Movarounnahrning boy savdo shaharlari bilan bog‘lovchi uchta savdo yo‘li Mizdahqonda birlashib, keyinchalik Amudaryodagi asosiy kechuv yo‘li orqali Gurganjga borgan. Mizdahqon yana o‘zining geografik o‘rniga ko‘ra ko‘chmanchilarga (ayniqsa, o‘g‘uzlarga) yaqin joylashganligiga ko‘ra uning ko‘chmanchilar bilan bo‘ladigan savdoda ham, eng muhim markazlardan biri bo‘lgan [14,206].

Xullas, XII asr o‘rtalaridan – XIII asr boshigacha bo‘lgan davr, ya’ni xorazmshoh-anushteginiylar davri, haqiqatan ham, Xorazm savdo markazlarining eng gullab yashnagan davri ekanligini shu davr manbalari ham, arxeologik tadqiqotlar ham tasdiqlaydi.

Iqtiboslar / References / Сноски

- [1] Буниятов З.М. Государство Хоразмшахов-Ануштегинидов. 1097-1231. -М.: «Наука». 1986. – 248 с.
- [2] Беленицкий А.М, Бентович И.Б, Большаков О.Г. Средневековый город Средней Азии. - Л: Наука,1973. – 394 с.
- [3] Асқаров А. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. Т., “Ўзбекистон”, 2015. – 672 б.
- [4] Йакут ал-Хамави. Му’жам ал-булдан. // Материалы по истории туркмен и Туркмении. Том I. VII-XV вв. Арабские и персидские источники. – М.-Л.: Наука, 1939. – С.409-438.
- [5] Буниёдов З. Ануштагин Хоразмшоҳлар давлати (1097-1231). Т.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1998. – 232 б.
- [6] Мамбетуллаев М., Кдырнязов М.-Ш. Городище Военган // Археология Приаралья. Вып.1. – Т.: «Фан», 1982, с.86-93.
- [7] Мамбетуллаев М.М., Ягодин В.Н. К оценке хронологии и исторической динамики культурного слоя древней Хивы. – ОНУ. – Т.: «Фан», 1986, №8, с.43-51.
- [8] Вишневецкая О.А. Археологические разведки на средневековых поселениях Левобережного Хорезма //МХЭ, Вып.7. –М.: «Наука», 1959, с.54-72.
- [9] Андрианов Б.В. Археолого-топографические исследования на землях древнего орошения Турткульского и Бирунийского районов Каракалпакской АССР в 1955—1956 гг.//МХЭ, вып.1. – С.143-149.

- [10] Ўзбекистон Республикаси. Энциклопедия. – Т.: 1997, 617; 649-бетлар.
- [11] Вактурская Н.Н. О средневековых городах Хорезма //МХЭ, вып.7, -М.: Изд-во АН СССР, 1963. с.41-53.
- [12] Ягодин В.Н. Некоторые вопросы исторической географии Приаральской дельты Амударьи в VII-XIV в. // В кн.: Археология Приаралья. Вып. III. – Т.: «Фан», 1986, с.73-109.
- [13] Гуломов Я.Ф. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. – Т.: ЎзССР ФА нашриёти, 1959. -324 б.
- [14] Ал-Макдиси. Ахсан ат-такасим фи маърифат ал-акалим // Материалы по истории туркмен и Туркмении. Том I. VII-XV вв. Арабские и персидские источники. – М.-Л.: Наука, 1939. – С.184-209.
- [15] Язбердыев А. Ануштагин Гарча – основатель династии хорезмских правителей.// Мирас. 2017, № 2. – С. 36 – 59.
- [16] Язбердыев А. Избранные статьи. В 10-ти томах. Т. III. – Ашгабат: “Ылим”, 2012. – С. 163-168, 178-180.
- [17] Байрамов М. Об этнической принадлежности Джелал ад-дина Менгуберди и династии хорезмшахов-ануштегединов. - Ашхабад, 2018// http://turkmenhorezm.blogspot.com/2018/07/blog-post_31.html?view=timeslide.
- [18] Anūštigin Ġarča’ī. – Encyclopaedia Iranica.Vol. II, Fasc. 2, p. 140.August 5, 2011// <https://iranicaonline.org/articles/anustigin-garcai-slave-commander>.
- [19] Kafesoğlu I. *Harezmsahlar devleti tarihi (485-617/1092-1229)*, Ankara, 1956, pp. 36f.
- [20] Kafesoğlu I. *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu imparatorluğu*, Istanbul, 1953, pp. 20, 145.
- [21] Материалы по истории туркмен и Туркмении. Т. I. Арабские и персидские источники. (VI–XV вв.) / Под ред. С.Л. Волина, А.А. Ромаскевича, А.Ю. Якубовского. М.-Л.: Наука, 1939. – 612 с.
- [22] Шихобиддин Мухаммад ан-Насавий. Султон Жалолиддин Мангуберди ҳаёти тафсилоти. / Камол Матёкубов таржимаси./ – Т.: О‘zbekiston, 2006. – 384 б.
- [23] Жувайний Алоуддин Атомалик. Тарихи Жаҳонкушо.(Жаҳон фотиҳи тарихи)./ Масъул муҳаррирлар: Ҳ.Болтабоев, М. Маҳмудов. – Тошкент: MUMTOZ SO‘Z, 2015. – 504 б.
- [24] Рашид ад-Дин. Сборник летописей / Пер. с персидского О. И. Смирновой, редакция проф. А. А. Семенова. – М., Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1952. – Т. 1, кн. 2. – 317 с.
- [25] Ṭabakāt-i-Nāširī: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia, Including Hindustan; from A.H. 194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.) and the Irruption of the Infidel Mughals into Islam / by Minhāj-ud-dīn, Abū-’Umar-i-’Usmān; transl. from original Persian manuscripts by H.G. Raverty. Vol. I. London: Printed by Gilbert & Rivington, 1881. lxiv, pp.240.
- [26] Pelliot P. A propos des Comans // Journal Asiatique. 1920. XI série. T. XV. № 1. P. 87-89, 91-92, 125–185.
- [27] Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. Сочинения. Том 1. – М.: Изд.Восточной литературы, 1963. – 763 с.
- [28] Бартольд В.В. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. Сочинения. Том 5. – М.: Наука, 1968. – 759 с.
- [29] Толстов С.П. Города гузов (Историко-этнографические этюды) //СЭ., 1947, №3, с.55-102.
- [30] Ахмедов Б. Тарихдан сабоқлар. –Т.: Ўқитувчи,1994. – 429 б.
- [31] Абулғозий. Шажарайи турк. –Т.: Чўлпон, 1992. – 125 б.
- [32] Вамбери Херман. Бухоро ёхуд Моварауннахр тарихи. – Т.: Ғофур Ғулом нашриёти, 1990. – 128 б.

ISSN 2181-9696

Doi Journal 10.26739/2181-9696

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

2 JILD, 2 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 2, HOMEP 2

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 2, ISSUE 2

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000